

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ГОНЧАРОВ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

УДК 37.17.022.1

**СВІТОГЛЯДНО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНА МАТРИЦЯ
УКРАЇНСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Степаненко Ірина Володимирівна,
Інститут вищої освіти НАПН України,
головний науковий співробітник відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді;

доктор філософських наук, професор
Молодиченко Валентин Вікторович,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького, ректор;

доктор філософських наук, доцент
Бойко Анжела Іванівна,
Черкаський державний технологічний університет, професор кафедри філософії.

Захист відбудеться 25 червня 2013 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 24 травня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Існує декілька основних каналів, через які здійснюється й відслідковується зв'язок освіти з практикою: освіта і виробництво; освіта і наука; освіта і політика; освіта і виховання; освіта і культура. Означені канали забезпечують, з одного боку, інтелектуальне наповнення відповідної галузі, з другого – делегують в систему освіти виклики, у відповідності з якими вона має розвиватись випереджаючим чином. Виробництво і політика, наука і культура, виховання й інші сфери людської життєдіяльності потребують високоосвічених, підготовлених, компетентних працівників, які б відповідали сучасним потребам розвитку цих галузей, були на рівні викликів історичного часу. Однак, не тільки з точки зору виробничих якостей. Суспільство має потребу у високорозвинених, цікавих, фізично досконалих й духовно багатих особистостях, патріотах власної держави, у громадянах у повному розумінні високого змістовного наповнення цього поняття. Як відомо, останнє забезпечується культурою. Саме з культури освіта черпає високі національні і загальнолюдські цінності, «переводить» їх у духовний світ особистості, формує інтерес до певного виду діяльності, активності, творчості. Культура, особливо така її складова, як мистецтво, формує емоційно-чуттєвий світ людини, завдяки якому людина може сприймати навколишній світ як світ людський і олюднений, сферу власної творчої активності, ставитись до «іншого» як до подібного собі. Культура забезпечує установку на співпрацю з ним, єднає людину з суспільством, людину з людиною, відкриває для неї власне «Я». З свого боку, освіта «просвітлює» культуру, пропускає її через горнило знань, «робить» зрозумілою і доступною, відкриває культуру для людини. Взаємний зв'язок освіти й культури цілком закономірно можна розглядати як фундамент дотичності освіти до життя, як матрицю, від якої відштовхуються і до якої повертаються, звіряючи свої стратегічні пріоритети, основні лінії розвитку духовного життя суспільства і особистості. На жаль, цей взаємозв'язок проаналізовано в літературі не досить чітко.

Вплив культури на освіту є глибоким і багатогранним. З одного боку, цей вплив здійснюється стихійним, з другого – організованим чином. Культура взагалі є полем людської свободи і творчості. Доступ до неї має всяк і кожен. При цьому, культура, якщо вона дійсна, а не сурогатна, пропонує (а не нав'язує) себе особистості. «Слухай, спостерігай, бери й насолоджуйся» – такою в загальних рисах є установка на культуру в цивілізованому суспільстві. Такою ж вона є і в системі освіти. Кожен має обрати свій шлях до культури, освоїти свою частку або ж відмовитись від неї. Самовизначення в культурі є особистою справою людини. Однак... Суспільству далеко не байдуже, які культурні цінності обере особистість, на яких з них вона сформує своє власне ставлення до світу, інших людей і до самого себе, яку «культурну перспективу» вона обере у якості основної стратегії суспільного та індивідуального розвитку. Останнє врегульовується освітою, яка постає первинним (і головним) механізмом

соціалізації, що забезпечує відбір і засвоєння особистістю дійсних, а не уявних цінностей культури.

«Уявні цінності» є поняттям складним і досить розшарованим. Як і цінності загалом. Те, що ще декілька років здавалося б «дійсним», нерідко перетворюється в свою протилежність – стає антицінністю, доступ до якої бажано було б якщо й не обмежити, то у всякому разі, пропустити через інтерпретацію, пояснення. І навпаки, заборонені в свій час антицінності досить часто відроджуються як дійсні цінності культури. Їх освоєння є процесом складним і суперечливим, таким, який також потребує пояснення. І, знову ж таки, основне навантаження в цьому покладається на систему освіти і виховання. Саме тут і вимальовується роль учителя – мислителя, громадського діяча, який формує погляди і переконання людей, допомагає їм знайти свій шлях у житті. Й чим більш культурно розвиненим, духовно багатим є вчитель, тим більш глибоку гуманістичну палітру сформує він у своїх вихованцях, навчить розрізняти «добро» і «зло», «істину» і «похибку», «прекрасне» і «потворне» в культурі і в житті, в суспільстві загалом, в інших людях і в собі. Само собою зрозумілим є й те, що загальнокультурна підготовка майбутнього вчителя, формування у ньому потреби і здатності до спілкування з культурою впродовж життя та передача її учням, є одним з головних напрямів і складників підготовки нового вчителя для ХХІ століття.

Характерно, що факт народження ще не робить людину культурною. Народження лише створює можливість бути такою. Культурною людина стає в процесі виховання, ширше – соціалізації – в процесі освоєння культурних надбань, здобутих людством. Людина має «зануритись» у культурне середовище, причому не скільки як споживач культурних цінностей, стільки їх активний суб'єкт, який вступає з митцем у співтворчість. Останнє безпосередньо стосується й майбутнього вчителя. Освоєння культурної спадщини має стати такою ж основою його підготовки, як і засвоєння наукових знань, соціального досвіду, формування педагогічної майстерності. На жаль, сучасна практика підготовки нового вчителя в педагогічному університеті «культурну компетенцію останнього» переміщує коли б чи не на останнє місце. Культурологічна практика майже не проводиться. Студенти педагогічних закладів рідко відвідують театри, концертні зали. В більшості вищих навчальних закладів такі курси, як «Естетика», «Основи культурології», якщо й читаються, то не більше, ніж в «урізаному» вигляді. Культурологічні чи мистецькі дискурси, зустрічі з митцями в позанавчальний час практично не проводяться. Це і не правильно, і не справедливо. Культурне середовище все більш віддаляється від освіти. Освіта і культура стають полем діяльності різних суб'єктів. виправлення ситуації, повернення культури в поле освіти (і навпаки – «занурення» суб'єктів освіти в культурне середовище) є завданням, яке не може бути відкладене «на потім». Воно потребує негайного вирішення. А це, в свою чергу, потребує розгорнутих досліджень як на рівні суспільства загалом, так і на рівні конкретної особистості.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Постановку проблеми щодо взаємозв'язку культури і освіти слід відшукувати в античній філософії. Зокрема, у творах великого Платона прямо говориться про необхідність обмежувати використання сумнівних творів Гомера у навчанні та вихованні особистості. Цікавими є також його роздуми про моральне виховання через художню гармонію. Подібні ж поради тим, хто навчає і навчається делегували у свій час не менш великі Аристотель і Тит Лукрецій Кар, Езоп і Еврипід, мислителі епохи Відродження.

Особливу сторінку в інтерпретації взаємозв'язку культури (мистецтва) і освіти (виховання, морального розвитку особистості) вписали в інтелектуальну культуру людства перші батьки Церкви – Климент Александрійський, Василь Великий, Григорій Нисський, Августин та ряд інших мислителів. Церква загалом вважає цей зв'язок не тільки закономірним, але й нерозривним. В роботах Іоанна Дамаскіна, Бонавентури і особливо Томаса Аквінського прямо говориться про те, що «прекрасне» є божественним, яке передається людині як «світоподання» (просвітлення), в результаті чого людина отримує духовну насолоду.

Не менш активно досліджували вплив мистецтва (і культури загалом) на процес підготовки людини до життя засобами освіти та виховання просвітителі XVIII століття (Д. Дідро, Г. Лессінг, Й. Гердер, Ф. Шіллер, Ж.-Ж. Руссо), фундатори німецької класичної філософії (І. Кант, Г. Гегель), російські революційні демократи та представники релігійної філософії (В. Белінський, М. Чернишевський, М. Добролюбов, О. Герцен, М. Бердяєв, В. Соловйов, П. Флоренський, С. Булгаков та ін.), українські мислителі XIX – початку XX століття (Т. Шевченко, М. Драгоманов, І. Франко, Л. Українка, М. Коцюбинський, П. Грабовський).

З «легкої руки» Ф. Шіллера в науковий обіг ввійшло поняття «естетичне виховання» (1795 р.), де розвиток особистості через освіту безпосередньо пов'язувався з культурою, зокрема, з художньою культурою та мистецтвом.

Цікаві, хоча й суперечливі думки щодо ролі культурного середовища в освітньо-виховному процесі висловлювали такі відомі мислителі, як Ф. Ніцше, О. Уайльд, Х. Ортега-і-Гассет, С. К'єркегор, А. Баумгартнер, Т. Адорно, Ж. Лакан, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Дельоз, Х.-Г. Гадамер, М. Гайдеггер, ряд інших філософів, культурологів, педагогів.

У сучасній російській літературі ця проблематика знаходить певне відображення в роботах Ш. Амонашвілі, В. Аршинова, В. Афанасьєва, Е. Баллера, Г. Батіщева, В. Буданова, Ф. Бурлацького, М. Бахтіна, П. Блонського, Л. Виготського, П. Гайдєнка, П. Гуревича, В. Давидова, О. Дробницького, Е. Ільєнкова, В. Келле, Л. Киященка, О. Князева, М. Ковальзона, В. Конєва, А. Лосєва, К. Любутіна, Ю. Лотмана, В. Моїсєєва, О. Огурцова, Б. Поршнева, Б. Пружиніна, М. Розова, Я. Свірського, Л. Столовича, В. Шаталова, В. Ядова, ряду інших філософів і педагогів.

В українській філософсько-культурологічній і педагогічній традиції проблеми культури і культурного середовища, їх ролі в системі

загальноосвітньої підготовки людини до життя аналізувались у працях таких авторів, як Т. Аболіна, В. Андрущенко, Т. Андрущенко, В. Бакіров, В. Бех, І. Бех, Л. Бевзенко, А. Бойко, А. Бичко, І. Бичко, М. Бровко, В. Вікторов, Г. Волинка, В. Воронкова, С. Гончаренко, Р. Гуревич, В. Дзоз, Н. Дем'яненко, Д. Дзвінчук, В. Журавський, І. Зязюн, В. Кизима, К. Корсак, В. Кремень, М. Култаєва, Л. Левчук, М. Лукашевич, М. Михальченко, Н. Мозгова, В. Молодиченко, М. Недюха, В. Огнев'юк, В. Олійник, В. Пазенок, В. Панченко, І. Предборська, Н. Протасова, Л. Пуховська, В. Рибалка, В. Рижко, Т. Розова, В. Савельєв, І. Степаненко, Д. Табачник, П. Таланчук, В. Шинкарук, І. Цехмістро, О. Яценко, В. Ярошовець та ін.

Додаткового осмислення потребують, насамперед, теоретико-методологічні засади дослідження процесу підготовки нового учителя, особливо в контексті розвитку сучасної науки, культури і соціальної практики.

Відзначаючи роль культурного середовища у підготовці нового вчителя, слід мати на увазі, що в залежності від його (середовища) якості залежить ефективність й якість формування нового вчителя, потрібного суспільству. Між тим, якість культурного середовища – системи матеріальних і духовних компонентів, цінностей та норм культури – є величиною змінною. Відповідно, змінною є й його роль у формуванні нового вчителя. Зміни культурного середовища бувають стихійними й регульованими (чи саморегульованими). Суспільство зацікавлене в тім, щоб цей процес протікав не самоплинно, а як результат розумних, виважених суспільних впливів як з боку держави, так і з боку громадянського суспільства, особистості і колективу. Менеджмент організації розвитку культурного середовища цілком закономірно можна розглядати як утвердження (розширення, зміцнення) культурної основи для підготовки нового вчителя.

В українській освітянській літературі останніх років до проблеми формування особистості сучасного вчителя зверталися такі вчені, як В. Андрущенко, С. Гончаренко, Л. Губерський, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кушерець, О. Савченко, О. Сердюк, І. Надольний, В. Огнев'юк та інші. Загальний висновок, зроблений науковцями в останнє десятиріччя щодо змісту світоглядно-культурологічної матриці вчителя розгортається в царині загальнолюдської наукової, філософської і культурної традиції, методологічного плюралізму, демократизму і толерантності щодо переконань особистості, дискурсу як найбільш ефективного способу впливу на формування світоглядної культури майбутнього вчителя.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Принципи організації та тенденції розвитку вищої освіти у ХХІ ст.» (рішення Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного

педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 11 від 27 квітня 2010 року).

Мета дослідження полягає у філософській концептуалізації світоглядно-культурологічної матриці сучасного вчителя відповідно до суспільних ідеалів і можливостей сучасної соціальної практики.

Досягнення цієї мети вимагає розв'язання таких **дослідницьких завдань**:

- узагальнити в контексті сучасних наукових і філософських розвідок визначення та зміст поняття «новий вчитель», його трансформації;
- дослідити основні напрями й канали впливу культури на процес підготовки учителя;
- проаналізувати роль науки в системі сучасної підготовки майбутнього вчителя;
- виявити ціннісно-світоглядну значущість науки для формування матриці нового вчителя;
- з'ясувати основні риси ідеалу нового вчителя як особистості;
- проаналізувати суперечності між ідеалом нового вчителя та можливостями його практичного втілення;
- уточнити основні напрями формування особистісних характеристик сучасного вчителя;
- уточнити основні риси підготовки «нового вчителя»;
- уточнити соціальний запит на нового вчителя;
- уточнити зв'язок матриці нового вчителя з філософією людиноцентризму;
- визначити роль громадянського суспільства у формуванні світоглядно-культурологічної матриці підготовки нового вчителя й одного з найбільш потужних джерел формування загальної філософії цього процесу;
- проаналізувати значення національної традиції та релігійного чинника, мистецтва і моралі для формування світогляду та світоглядно-культурологічної матриці нового вчителя;
- дослідити можливості переосмислення мети освіти;
- визначити філософсько-світоглядні та методологічні засади менеджменту організації розвитку культурного середовища.

Об'єктом дослідження є феномен нового вчителя в системі професійної підготовки освітянина за умов полівекторних трансформаційних змін в українському суспільстві.

Предметом дослідження є концептуальні засади світоглядно-культурологічної матриці сучасного вчителя, втіленої в сучасній освіті як соціальному інституті, феномені культури і факторі розвитку особистості.

Методологія дослідження. Дослідження, проведене в межах дисертації, базується на таких головних принципах, як принцип єдності теорії і практики, логічного та історичного, системності та об'єктивності. Ми застосовували наступні методи наукового пізнання: 1) методи діалектики (з урахуванням її нових інтерпретацій у сучасній філософській літературі); 2) методологію філософської герменевтики; 3) структурно-функціональний та системний аналіз;

4) історичний підхід; 5) метод порівняльного аналізу; 6) аналітико-прогностичний метод. Завдяки діалектичному методові ми отримали можливість побачити і представити предмет дослідження у всіх його соціальних та інших взаємних зв'язках і залежностях, а також у процесі розвитку. Філософська герменевтика дозволила усвідомити сутність світоглядного (духовного) світу особистості вчителя, зрозуміти його гуманістичну спрямованість. Застосування структурно-функціонального аналізу забезпечило виокремлення та автономний розгляд структури особистісних характеристик вчителя, їх функціональні взаємозв'язки та залежності, а застосування системного аналізу дозволило відстежувати взаємні зв'язки та залежності елементів системи освіти, взаємодії її суб'єктів у процесі їх соціалізації. Історичний підхід, застосований в дисертації, дозволив проаналізувати основні етапи становлення системи соціалізації особистості, роль освіти на кожному з етапів її (особистості) історичного становлення, виокремити рефлексію цього процесу в освітянській теорії та практиці. Метод порівняльного аналізу дозволив уточнити завдання і зміст модернізації педагогічної освіти України у порівнянні з зарубіжними країнами світу, насамперед, відповідно до вимог Болонського процесу. Аналітико-прогностичний метод був використаний з метою опрацювання можливої моделі майбутнього вчителя в контексті розвитку економічних, політичних і соціокультурних реалій в Україні, світових глобалізаційних та інформаційних процесів. Ми використовуємо також міждисциплінарний підхід.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у філософській концептуалізації світоглядно-культурологічної матриці сучасного вчителя, де визначено співвідношення ідеалу особистості вчителя та його реального втілення.

Новизна віддзеркалена в наступних наукових положеннях, що виносяться на захист:

Вперше:

– доведено, що в основі специфічно-професійного «педагогічного» розуміння особистості вчителя знаходяться глибинні філософські дослідження проблеми людини як особистості, включеної в суспільно-історичне буття як суб'єкт його творчих перетворень, який власною індивідуальністю, світоглядом і культурою утверджує суспільно-прогресивні пріоритети, наукові знання, виховує загальнолюдські моральні цінності;

– визначено, що ідеал вчителя утверджувався відповідно до «духу епохи», змінювався разом із зміною світоглядно-філософської парадигми епохи, суспільних вимог та експектацій;

– аргументовано, що підготовка нового вчителя має здійснюватись на платформі сучасного наукового знання, з урахуванням найновіших досягнень науки і соціальної практики. Застаріле знання формує вчителя ретрограда; воно консервує його творчі здібності; навчальний процес набуває ознак авторитаризму. І навпаки, спираючись на науку, її постійний дискурс («наука є боротьбою думок»), втягуючись у самостійний науковий пошук, педагог постає

як особистість творча, інноваційна, новаторська. Особливої актуальності цей процес набуває у зв'язку зі становленням дослідницьких університетів;

– доведено, що наука для нового вчителя розглядається не просто як засіб пізнавальної, дидактичної, методичної та методологічної діяльності, але й як стиль життя, мислення, аксіологічної орієнтації та світоглядних переконань. Тим самим наука утворює ціннісно-світоглядну основу матриці нового вчителя, який, будучи підготовленим на основі науки як анклаву знань, здатен в свою чергу перетворювати знання на життєвоважливу цінність і для своїх учнів і вихованців;

– виявлено, що в сучасних умовах ідеалом учителя є образ всебічно розвиненої особистості, спроможної долучитися до процесу суспільних і професійних перетворень, бути професіоналом, який здатний до багатоваріативності педагогічної дії, прогнозування можливих результатів, володіє прийомами аналізу та самоконтролю, вміє педагогічно осмислити нові соціально-економічні умови виховання, наслідки ринкових взаємовідносин, оцінити нові тенденції з позицій педагогічної діяльності, щоб не дозволити ні політиці, ні ринку піднятися над педагогікою;

– встановлено, що в сучасній педагогічній практиці спостерігаються суттєві розбіжності між ідеалом особистості вчителя і реальним суб'єктом (вчителем), який забезпечує навчально-виховний процес. У дисертації аналізуються причини цих суперечностей, шляхи та засоби їх розв'язання; доведено, що подолання цих суперечностей здійснюється шляхом утвердження нової світоглядно-культурологічної матриці, що вимагає зміни умов праці, соціального забезпечення навчально-виховного процесу, шляхом зміни суспільного ставлення до вчителя, а також засобами модернізації педагогічної освіти, зокрема, в контексті вимог Болонського процесу.

Уточнені:

– основні напрями формування особистісних характеристик сучасного вчителя як втілення світоглядно-культурологічної матриці: поглиблення і розширення наукового світогляду вчителя; підвищення загальної культури вчителя – політичної, моральної, естетичної; постійне оновлення наукових знань, раціональної складової особистості вчителя; кристалізація вольових якостей; підвищення педагогічної майстерності; поглиблення органічного зв'язку вчителя з життям, соціальною практикою; утвердження активної життєвої позиції;

– основні риси підготовки «нового вчителя» як втілення світоглядно-культурологічної матриці, що відображають дух нової епохи: демократизм, права людини, толерантність, людиноцентризм, екологічна безпека, солідарність;

– положення про те, що для того, щоб завжди бути затребуваним, привабливим і ефективним, учитель має відповідати потребам практики, вимогам часу, тим перспективам, які окреслюються в процесі суспільної трансформації, формувати в собі особистісні якості;

– твердження про те, що усебічний особистісний розвиток майбутнього нового вчителя як втілення світоглядно-культурологічної матриці стає можливим на підґрунті «людиноцентристського» підходу, на основі якого формується відповідне освітнє середовище вищого навчального закладу, де освітній простір вищого навчального закладу відображає ту частину ноосфери, де відбуваються засвоєння молоддю досвіду попередніх поколінь і на цьому підґрунті творення нових культурологічних аспектів сучасної дійсності. Тому поняття «освітній простір» включає до себе не тільки освітнє середовище вищого закладу, а і його зв'язки з суспільством, містом, регіоном.

Подальшого розвитку отримали:

– варіанти перевизначення мети освіти як результат дослідження кореляції сучасного освітнього ідеалу, мети освіти, викладених у вітчизняній педагогіці та освітніх документах, і стратегій мислення особистості нового вчителя на основі сучасних філософсько-освітніх концепцій;

– місце і роль інформаційної складової та культурного середовища – національної традиції, науки і моралі, мистецтва і релігії, громадської думки та інших складових, – як своєї основи, на якій базується світогляд та вся світоглядно-культурологічна матриця нового вчителя;

– вивчення філософсько-світоглядних та методологічних засад менеджменту організації розвитку культурного середовища (суб'єкт і об'єкт управління, їх компетентність; інформаційне забезпечення; планування, мотивація та контроль; системність організації; технології процесу; інноваційні моделі менеджменту тощо); визначеність загальної ідеї розвитку (для України такою ідеєю є національна ідея); основні напрями реалізації національної ідеї в розвитку культурного середовища та його роль у формуванні нового вчителя (подолання негативних впливів масової культури; усунення маніпуляції; наповнення конструктивним змістом ЗМІ; регуляція доступу до Інтернет тощо); проведення компаративного аналізу менеджменту розвитку культурного середовища у провідних (демократичних) країнах світу та його значення для української педагогічної дійсності.

Теоретичне і практичне значення дисертації визначається тим, що в ньому вперше в філософській і педагогічній літературі незалежної України проаналізовано основні риси особистості сучасного вчителя; сформовано його ідеальний образ відповідно до умов глобалізації, інформаційної революції, демократичних та ринкових перетворень; проаналізовано суперечності ідеального образу вчителя з реальною життєвою практикою; обґрунтовано основні напрями їх подолання, формування особистісних характеристик сучасного вчителя.

Проведене дослідження дозволяє уточнити плани підготовки сучасного вчителя у педагогічному університеті, організації виховної (соціальної) роботи серед студентів – майбутніх педагогів. За результатами дослідження може бути підготовлений спеціальний курс для студентів педагогічних та гуманітарних університетів. Матеріали дисертації можуть бути використані при читанні курсу

«Філософія освіти» та «Освітня політика», а також частково при читанні курсів «Філософія», «Політологія», «Культурологія» тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також на ряді міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Імперативи розвитку України в умовах глобалізації» (Чернігів, 2008); IV Всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи» (Івано-Франківськ, 2008); II Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Тернопіль, 2009); II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи» (Київ, 2009); Науково-практичному семінарі «Інноваційні стратегії розвитку освіти: філософсько-педагогічний дискурс» (Київ, 2009); Науково-практичній конференції «Університетська освіта в Україні і світі: стан, проблеми та шляхи розвитку» (Луцьк, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Університет – позашкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» (Київ, 2010); III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи» (Київ, 2010); Міжнародній науковій конференції «Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації» (Київ, 2010); Науково-практичній конференції «Основні напрями модернізації вищої освіти в контексті викликів епохи» (Київ-Глухів, 2011); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «ТехноОбраз»2011» «Роль и место образовательной среды в непрерывном развитии и саморазвитии личности обучающихся» (Беларусь, Гродно, 2011); Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Інноваційні технології в дошкільній освіті: духовний розвиток дитини» (Київ, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва» (Маріуполь, 2011); I Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих науковців «Дитинство. Освіта. Соціум» (Київ, 2012); Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Інноваційні технології в дошкільній освіті: розвиток дитячої обдарованості та креативності» (Київ, 2012); Міжнародній науково-практичній конференції «Держава та суспільство: партнерські відносини в умовах глобальних викликів» (Київ, 2012); II Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова еліта у розвитку держав» (Київ, 2012); II Міжнародній науково-практичній конференції «Дитинство. Освіта. Соціум» (Київ, 2013); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-політичні та соціокультурні процеси в Україні та світі» (Київ, 2013).

Публікації. Основні положення, ідеї і висновки дисертаційної роботи оприлюднені у 29 публікаціях, з них: 1 – одноосібна монографія, 23 – статті у наукових фахових виданнях з філософських наук, 5 – статті в інших наукових збірниках.

Кандидатська дисертація на тему: «Лексика промыслов в русском языке XVII в. (рыбная ловля, охота)» була захищена в 1983 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської не використовуються.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (461 позиція). Загальний обсяг дисертації – 423 сторінки, із них основна частина дисертації – 376 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, ступінь їхньої апробації.

У **першому розділі** – «**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО УЧИТЕЛЯ**» – підкреслюється, що філософія процесу підготовки «нового вчителя» обумовлена епохальними змінами, що відбулись у світі й в Україні на початку XXI сторіччя. Особливості глобалізації та інтеграційних процесів спричинюють необхідність переосмислення ролі та функцій освіти, як найважливішого соціогенетичного механізму для реалізації імперативу виживання людства у XXI столітті. Кардинальна трансформація всіх сфер суспільного життя потребує модернізації форм і методів освітньої діяльності, вироблення нових орієнтирів освіти, щоб вона відповідала сучасним вимогам суспільства й особистості, а також актуальним ціннісним орієнтаціям світової спільноти. Головна ідея такої трансформації полягає у створенні моделі освіти, заснованої на нових поглядах на світ, на нових ціннісних орієнтаціях – відповідальності за загальнозначущі цінності, вільному ціннісному самовизначенні, толерантності, компетентності, освіченості, професіоналізмі.

Поступальний розвиток системи освіти нині має передбачати вдосконалення освітніх ідеалів через відмову від технократичних підходів у педагогічній справі, формування особистості вчителя, олюднення знання, підготовку творчого фахівця, який володів би принципами наукової методології.

Серед об'єктивних передумов модернізації професійної та методологічної підготовки сучасного вчителя можна виокремити: глобалізаційні зміни (глобалізація, нова світова динаміка, потреба формування громадянського суспільства, полікультурного виховання); внутрішні зміни (становлення державності, демократичні і ринкові перетворення, зміна духовно-морального світу). До суб'єктивних чинників, які обумовлюють актуальність підготовки нового вчителя, ми відносимо: зміну ідеологічної парадигми розвитку; зміну співвідношення раціонального та ірраціонального знання; змістовне оновлення системи гуманітарного знання; зміну загальнонаукової (природничої) картини світу.

Реформування освітньої галузі покликане сприяти орієнтації педагогів на засвоєння гуманістичних цінностей та управління ними у своєму житті й професійній діяльності. Досягнення цієї мети залежить, насамперед від ціннісного сьогодення вчителя, а також визначається необхідністю підвищення престижу вчительської праці, подолання матеріальних негараздів педагогів, оскільки зазначені негативні чинники перешкоджають збільшенню особистої уваги вчителя до проблем духовного розвитку.

Сучасна філософія освіти спрямована на виявлення суперечностей у педагогічному процесі. Вона приводить науковців до глибокого розуміння унікальності кожного суб'єкта освіти, загальнолюдських цінностей, підштовхує до сприйняття того, що будь-які особистісні й різні типи світогляду, культури, освіти відіграють свою унікальну роль у вирішенні найважливіших проблем сучасного людства; несе ідею про те, що всупереч боротьбі протилежностей виникає потреба вибудовування такої діалогової взаємодії між ними, яка згладить суперечності й приведе до зближення протилежних точок зору.

Важливість ролі вчителя зумовлена тим, що освіта – це єдиний соціальний інститут, через який проходить кожна людина. Завдяки діяльності вчителя реалізується державна політика у створенні потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки, культури у збереженні та примноженні культурної спадщини і формуванні людини майбутнього. Звичайно, ідеальних шкіл у світі практично немає, але є особливі вчителі, які успішно використовують новітні підходи до навчання.

У межах сучасного філософсько-педагогічного дискурсу простежуємо низку підходів до підготовки «нового вчителя»:

- етнопедагогічний підхід – визначає, що підготовку «нового вчителя» необхідно здійснювати з урахуванням національних традицій, менталітету народу, його культури національно-етнічної обрядовості, звичаїв, звичок. Особистість живе в конкретному соціокультурному середовищі, належить до певного етносу, тому її розвиток має спиратися на національні традиції народу, його культуру, звичаї, навички під час проектування й організації педагогічного процесу. З одного боку, необхідно вивчати, розвивати, формувати це середовище, а з другого – застосовувати всі його виховні й навчальні можливості;

- антропологічний підхід – передбачає системне використання у підготовці «нового вчителя» даних усіх наук про людину, структуру та здійснення педагогічного процесу з урахуванням цілісної природи людини, її можливостей, потреб;

- культурологічний підхід – передбачає, що культура в освіті виступає як її змістовна складова, джерело знань про природу, суспільство, способи діяльності, емоційно-вольового й ціннісного ставлення людини до інших людей, до праці, спілкування. Культура сприяє розвитку особистості, а також її становленню як творчої індивідуальності. Педагогічна освіта розбудовується саме на засадах культурологічної освітньої парадигми. Культурологічний підхід у професійній підготовці «нового вчителя» реалізується завдяки спрямуванню

на розвиток здатності до цілісного бачення й сприйняття наявної загальнолюдської, національної, педагогічної культури. Людина розвивається шляхом освоєння нею культури як системи цінностей, одночасно стаючи творцем нових елементів культури;

- аксіологічний (ціннісний) підхід – дозволяє вивчати явища з точки зору виявлення їх можливостей задовольняти потреби людини, розв'язувати завдання гуманізації суспільства. Людина розглядається як найвища цінність суспільства й мета його розвитку. Такі цінності, як життя, здоров'я, любов, освіта, праця, мир, краса, Батьківщина, завжди привертали увагу людей у різні часи. Моральні, естетичні, економічні, екологічні цінності характеризують особистість, а їх розвиток у «нового вчителя» – основне завдання гуманістичної педагогіки;

- системний підхід – підготовка «нового вчителя» розглядається як система, у якій усі компоненти взаємозв'язані й взаємозалежні. Такий підхід передбачає, що відносно самостійні компоненти системи підготовки розглядаються не ізольовано, а у взаємозв'язку. Під системою розуміється множина взаємопов'язаних елементів цілісного утворення. Концепція і модель підготовки «нового вчителя» можуть ґрунтуватися на цьому підході, який дозволяє виявляти загальні системні властивості та якісні характеристики окремих елементів;

- особистісний підхід – орієнтація в процесі професійної підготовки «нового вчителя» на особистість як на мету, суб'єкт, результат і головний критерій ефективності й продуктивності підготовки. Цей підхід вимагає визнання особистості «нового вчителя» як продукту суспільного розвитку, носія культури унікальності, інтелектуальної моральної свободи;

- діяльнісний підхід, за якого діяльність «нового вчителя» постає як основа, засіб, вирішальна умова його професійної підготовки. Професійна підготовка вчителя будується на основі урахування провідного виду педагогічної діяльності. Від нього залежить і організація різноманітних завдань. Так «новий учитель» постає в якості суб'єкта пізнання, спілкування, праці, відносин і своєї творчості, розвитку. Діяльність обумовлює формування в людини всіх психічних процесів і свідомості, а вони, у свою чергу, виявляючись регуляторами діяльності, є умовою її подальшого вдосконалення;

- компетентнісний підхід – освітніми цілями визначаються важливі компетентності, на формування яких має спрямовуватися сучасна підготовка «нового вчителя». Компетентнісний підхід, як новий концептуальний орієнтир, викликає інтерес міжнародної педагогічної спільноти. Так, одним із провідних напрямів діяльності міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Ради Європи, Організації європейського співробітництва та розвитку, Міжнародного департаменту стандартів), які опікуються проблемами розвитку міжнародної освіти, є виконання низки ініціатив, спрямованих на науково-методичне, організаційне, моніторингове забезпечення процесу підготовки міжнародних фахівців на засадах компетентнісного підходу. У міжнародному освітньому просторі вже впроваджені й успішно реалізуються на практиці форми, які

дозволяють втілити в підготовку «нового вчителя» основні ідеї компетентнісного підходу. Складовими процесу підготовки вчителів з компетентнісним підходом визнаються особистісні компетенції (подолання проблем, стресів, толерантність, комунікативність ініціативність, нестандартність, аргументованість) і фахові компетенції. Підготовка студентів за компетентнісним підходом організується за допомогою методу проектів, рольових ігор, роботи в групах, дискусій, мозкової атаки;

- інформаційний підхід – визначає, що інформація стає головним ресурсом науково-технічного й соціально-економічного розвитку, конструктивним фактором у процесі підготовки «нового вчителя». Такий підхід істотно впливає на прискорений розвиток науки, освіти, техніки, відіграє значну роль у процесах виховання й навчання, культурного спілкування між людьми, а також в інших соціальних галузях;

- синергетичний підхід – комплекс взаємопов'язаних принципів функціонування різних систем, здатних до самоорганізації. Згідно із синергетичним баченням всесвіту більшість існуючих у природі систем відкритого типу спричиняє постійний обмін енергією чи інформацією. Педагогічні процеси й явища (зокрема, підготовка «нового вчителя») через наявність несталості належать до складних систем відкритого типу.

Серед філософів, психологів, педагогів на рівні державної політики все частіше ведуться розмови про людиноцентризм як гуманістично орієнтований підхід до формування нової людини – активної, енергійної, розум і душа якої знаходяться у злагоді. Людиноцентризм – це актуалізація гуманістичних тенденцій у сучасну епоху, відхід від її раціоналістичних, прагматичних імперативів. Адже не секрет, що в багатьох випадках ми спостерігаємо дегуманізацію суспільних відносин, яка знаходить реальний відгук молоді, учнів і студентів. Старі форми втратили своє значення і вплив, тому сьогодні вже замало одних лише закликів до гуманізму.

Філософія освіти XXI сторіччя проголошує принцип людиноцентризму в освітньому процесі як адекватне відображення людиноцентристської тенденції у розвитку сучасного суспільства. Отже, вся педагогічна система має бути особистісно-орієнтованою, гуманною, демократичною.

Підготовка «нового вчителя», на наш погляд, постає одним з ключових елементів цієї парадигми освіти, орієнтованої на творчу, новаторську діяльність учасників освітнього процесу, яка породжує щось якісно нове, більш досконале, відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Одна з основних установок зазначеної парадигми – ціннісно-смілова рівність кожної особистості (не в значенні подібності або рівноцінності знань і досвіду, а в праві кожного пізнавати світ без обмежень). У гуманістичній парадигмі любов до людини є атрибутом професіоналізму, оскільки любов породжує віру у творчі здібності й можливості кожного. Гуманістично-екзистенційна, людиноцентристська освітня парадигма акцентує увагу на людині як суб'єкті життя, як вільній та духовній особистості, що має потребу в саморозвитку. Вона орієнтована на розвиток внутрішнього світу

індивіда, на міжособистісне спілкування, на діалог, на допомогу в особистісному зростанні.

Моральні цінності демократії, прав людини, толерантності, екологічної культури, соціальної солідарності постають підґрунтям підготовки «нового вчителя» XXI сторіччя. Вона має здійснюватися на засадах людиноцентризму, утверджуючи нову етику, зберігаючи і поглиблюючи духовний зміст освіти. Тим самим підготовка «нового вчителя» сприятиме позитивній стратифікації соціального простору, успішному визначенню духовного й соціального статусу особистості.

Також в розділі розглянуто ключові провідні технології підготовки нового вчителя до професійно-особистісної самореалізації та саморозвитку.

Нами проаналізовано специфіку поняття «технології освіти», основні концептуально-теоретичні їх визначення та дискусії, що ведуться в сучасній науково-педагогічній думці, їх змістовно-формальне та світоглядно-ціннісне наповнення, зроблено висновок про те, що в процесі підготовки нового вчителя як ключового суб'єкта навчально-виховної творчості освітньо-педагогічні технології відіграють важливу роль інтеграції та систематизації освітнього середовища підготовки такого вчителя. Незважаючи на різноманітні та поліваріантні визначення поняття «освітні технології» в сучасній науково-педагогічній літературі, спільним знаменником в них є те, що технологічна складова освітнього простору сприяє цілісному встановленню цілей педагогічного процесу, виробленню відповідних до них методик та засобів навчально-виховного процесу, а також ефективного досягнення цих цілей, їх діагностики та відтворюваності. Все це дозволяє стверджувати надзвичайну актуальність концептуально-теоретичного аналізу та систематичного дослідження провідних технологій підготовки нового вчителя.

Вивчивши рівень впровадження в навчально-виховну практику педагогічних вищих навчальних закладів провідних технологій підготовки нового вчителя, визначено важливість інтенсифікації застосування інформаційно-комунікаційних технологій для модернізації та оптимізації процесу опанування майбутніми педагогами інноваційних засобів і методик організації та вдосконалення навчального середовища. Особливої важливості набуває інформаційно-технологічна підготовка нового вчителя в умовах сучасної інформаційної цивілізації як основна компетентність, необхідна для введення учня в суспільно-інформаційне середовище. А з точки зору творчо-інноваційного підходу до виконання своїх професійних обов'язків новим вчителем, надзвичайно важливим є використання при його підготовці у вищому навчальному закладі широкого спектру ігрових технологій, які не лише сприятимуть інтенсивнішому прояву його творчо-вольових здібностей, але й прищеплять йому здатність до пробудження таких здібностей у його майбутніх учнів і вихованців.

Підкресливши необхідність впровадження та активного використання адекватних для кожного студента технологій випереджального, розвивального, проблемного навчання, а також комунікативно-діалогових технологій та

різноманітних їх модуляцій, відзначено, що дані технології є необхідними інструментами вироблення особистісних компетенцій нового вчителя, пов'язаних з процесами встановлення продуктивних, ціннісно наповнених, суб'єктивно значимих відносин в педагогічному колективі. Окрім того, технології комунікативного, діалогічного, розвивально-випереджального характеру сприяють при формуванні нового вчителя умінню знаходити індивідуально-особистісний підхід до кожного учня, розвивати в нього вроджені схильності та індивідуальні зацікавленості тощо. Загалом, технології випереджально-розвивального, проблемно-ситуативного та комунікативно-діалогічного характеру мають неодмінно бути гармонійною частиною навчально-виховного середовища педагогічного вищого навчального закладу.

Інформатизація вищої школи зможе дати необхідний соціальний і економічний ефект тільки в тому випадку, якщо створювані і впроваджені інформаційні технології стануть не стороннім елементом у традиційній системі вищої освіти, а будуть природним образом інтегровані в ній, сполучаючись із традиційними технологіями навчання. Така системна інтеграція вимагає спільних зусиль професорсько-викладацького складу, науково-технічного персоналу й адміністрації, граничної скоординованості роботи всіх підрозділів вузу, що мають відношення до процесу інформатизації.

Результатами інформатизації вищої освіти постіндустріального суспільства має бути: індивідуалізація вищої освіти, посилення її розвиваючого характеру, зміна пріоритетів від простого засвоєння знань і інформації до розвитку особистості; розвиток системи безупинної освіти за принципом «освіта через усе життя»; створення і здійснення моніторингу освітнього середовища, створення єдиної інформаційної системи і баз даних в області вищої і післявузівської освіти; розвиток міжнародного співробітництва й інтеграція вузів України у світове академічне співтовариство, розгортання повноцінних та ефективних інтелектуальних комунікацій.

У другому розділі – «ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ МАТРИЦІ НОВОГО ВЧИТЕЛЯ» – розглядаються підходи до осмислення культури, що є своєрідною матрицею процесу підготовки учителя.

По-перше, нами підкреслено незаперечну важливість феномену науки як анклаву знань, які лежать в основі підготовки нового вчителя, досліджено різноманітні рівні та прояви впливу науково-дослідної підготовки педагога у вищому навчальному закладі та впродовж всього життя на його професійно-особистісні компетентнісні характеристики. Відзначено, що фундаментальним рівнем значення науки при підготовці нового вчителя є її світоглядно-ціннісне домінування в сучасному світі, а також її раціонально-впорядковуючий потенціал, який надзвичайно важливий для педагога в світі подрібненої інформації, орієнтуватися серед якої він не лише має вміти сам, але й готувати до цього своїх учнів і вихованців. Окрім того, саме освітньо-педагогічне середовище сьогодні є складним та технологічно насиченим, що зумовлює

необхідність для кожного суб'єкта цього середовища формувати наукоцентричний тип мислення та здатності до інноваційно-творчої діяльності. Важливою науково-дослідна підготовка нового вчителя є ще й тому, що вся його професійна діяльність має бути своєрідним дослідним майданчиком по виробленню найадекватніших методів вирішення різноманітних педагогічних завдань. Враховуючи всі перелічені нами фактори необхідності ґрунтовної наукової підготовки нового вчителя, підкреслимо, що починаючи з навчання в педагогічному вищому навчальному закладі і протягом всієї професійної кар'єри, вчитель як суб'єкт національного освітнього простору постійно перебуває в активному наукоцентричному педагогічному дискурсі.

По-друге, нами проаналізовано на концептуально-теоретичному рівні роль науки у формуванні творчих, дослідницьких здібностей майбутнього вчителя, підкреслено що, починаючи з перших років навчання у вищому педагогічному навчальному закладі і протягом всієї своєї майбутньої кар'єри, одним з головних стимулюючих чинників інноваційно-гуманістичної самореалізації і саморозвитку для нового вчителя є наука в усіх її вимірах: евристичному, інноваційному, соціокультурному, комунікативному, дискурсивному. Саме науково-дослідна творчість студента під час навчання у педагогічному університеті перетворює його на активного суб'єкта науково-педагогічного процесу, народжує в ньому впевненість у своїй значущості в середовищі колективу навчального закладу, наукової школи, дослідної лабораторії тощо. Творчі здобутки в сфері наукових досліджень важливі для формування молодій людині як активного члена сучасного суспільства знань, що є особливо вагомим фактором для розвитку нового вчителя, який, в свою чергу, має утворювати сприятливе середовище для розвитку активних суб'єктів пізнання серед власних учнів. Зрештою, саме наукова творчість відповідає одній з ключових характеристик навчально-педагогічного процесу, а саме – його принциповій відкритості, змінності та динамічності, а отже науково-дослідна підготовка є необхідна майбутньому вчителю для якомога більшого розширення кола своїх творчих здібностей на професійному поприщі.

По-третє, нами визначено дослідну діяльність педагога як основу поєднання науки і освіти в педагогічному процесі, виокремлено два рівня такого інтегрального об'єднання, які відображають, в свою чергу, нерозривність і важливість науково-дослідної підготовки майбутнього педагога у вищому навчальному закладі та його професійно-творчої самореалізації в навчально-виховному середовищі школи. Підкреслено необхідність постійних творчовольових зусиль нового вчителя для здійснення науково-дослідної роботи в процесі роботи в школі, що є необхідним як для саморозвитку особистісно-професійних компетенцій самого педагога, так і для інноваційного перетворення як навчально-виховного середовища школи, так і всієї системи національної освіти загалом. Окрім того, науково-дослідна діяльність педагога в школі дозволяє якнайповніше розкрити творчі здібності учнів до пізнавально-пошукової діяльності. Іншим виміром зазначеної проблеми є необхідність інтеграції науки і освіти в педагогічному просторі вищого навчального закладу,

де відбувається підготовка нового вчителя. Таке поєднання є необхідною умовою прищеплення молодому педагогу потреби та прагнення до інноваційно-дослідницької та наукової активності протягом всього життя, що зумовлює, зрештою, його успішність в якості творчого суб'єкта національної системи освіти.

По-четверте, ми дослідили можливості застосування науки та науково-інноваційного стилю мислення і діяльності в якості моделі формування дискурсних здатностей суб'єктів навчального процесу, підкреслено внутрішньо визначену, іманентну сутність науки і освіти як глибоко комунікативних явищ. Це означає, що лише за умов створення відповідного середовища функціонування, ключовою ознакою якого є комунікативна транспарентність, можливий як ефективний науково-дослідний, так і плідний педагогічно-творчий процес. Новий вчитель у спілкуванні та професійному комунікативному діалозі з колегами і учнями здатен створити в школі простір колективного навчально-пізнавального дискурсу, який в своїй структурній основі мав би науково-раціональний та ціннісно-гуманістичний тип мислення і діяльності. Саме такий діалогічно-комунікативний, науково-центричний педагогічний дискурс здатен, на нашу думку, забезпечувати реалізацію сучасних принципів та технологічних настанов суб'єкт-суб'єктної, інноваційно-гуманістичної, неавторитарної, особистісно орієнтованої педагогіки. Саме це надзвичайно актуалізує дослідження потенціалу сучасної науки щодо встановлення та розвитку ключових характеристик сучасного педагогічного дискурсу як комунікативного середовища самореалізації всіх суб'єктів навчально-виховного процесу сучасної школи.

По-п'яте, розглянувши актуальність проблеми впровадження та реалізації здобутків і досягнень сучасної науки, особливо педагогічної, в процесі підготовки нового вчителя, доведено необхідність якнайшвидшого формування системи взаємодоповнюючого та взаємозалежного функціонування вітчизняної науково-дослідної спільноти та системи навчальних закладів всіх рівнів. Новий вчитель в рамках такої системної співпраці є як суб'єктом науково-дослідної, пошукової, систематизуючої діяльності, так і ключовою ланкою в процесі реалізації та впровадження інноваційних здобутків вітчизняної педагогічної науки. Він перебуває в самому центрі дослідницького та науково-імплементаційного ареалу практичної педагогіки. Це зумовлює також необхідність застосування найновітніших методів, інструментів, технологій підготовки нового вчителя в період навчання у вищій школі, які мають також ґрунтуватися на передових досягненнях сучасної науки.

Таке ж судження можна висловити й на кшталт визначення ролі громадської думки як чинника культурного середовища і одного з найбільш потужних джерел формування загальної філософії підготовки нового вчителя. Розбудовуючи громадянське суспільство, ми повинні враховувати і сприяти розвитку цього сегменту у всіх сферах суспільної та індивідуальної діяльності. Не є виключенням і сфера освіти. Останнє вимагає поглибленої уваги до поняття «громадської думки» та її роль у демократизації суспільних відносин та

культурного середовища; визначення впливу громадської думки на освітній процес; її роль у становленні державно-громадського типу управління освітою, формуванні інноваційного типу педагогічного процесу, його демократизації.

У розділі наголошено на необхідності поширення участі громадськості у вирішенні актуальних проблем розвитку сучасної освіти, в тому числі й розв'язанні питань підготовки нового вчителя для ХХІ століття. Особливого значення громадська думка набуває саме в сучасних процесах модернізації освітньої системи, забезпечуючи зв'язок та взаємодію між різноманітними суб'єктами, що зацікавлені у підвищенні ефективності її функціонування, громадський контроль над освітніми реформами та інноваціями. Реалізація цих функцій громадської думки вимагає створення ефективної діючої системи державно-громадського управління освітою та інноваційного типу педагогічного процесу, які, в свою чергу, сприяють демократизації освіти. Одним з головних результатів поширення ролі громадянського фактору та демократизації освіти має стати формування таких складових особистості нового вчителя, як громадянська зрілість, громадянська компетентність, розвинуті громадянська свідомість та політична культура, патріотизм, соціальна активність та відповідальність, демократичний стиль спілкування з учнями.

Підкреслюється також, що формування нового вчителя здійснюється під впливом культурного середовища, домінантами якого є національні традиції та релігійний чинник, які з давніх-давен діяли у взаємодії одне з одним.

Національні традиції у формуванні вчителя, їх історичний та сучасний контекст є дуже важливими для формування сучасного вчителя. В умовах гуманізації та гуманітаризації освіти на демократичних принципах посилюється роль духовної складової педагогічних працівників. У зв'язку з цим важливим завданням є розвиток у майбутніх учителів здібностей до відтворення національних традицій та культури, високих моральних якостей, формування індивідуального стилю педагогічного спілкування на основі взаєморозуміння та взаємоповаги, психологічної проникливості в стосунках з дітьми. Це вимагає від українського педагога високого рівня національної самосвідомості, ґрунтовного знання історії України та української психолого-педагогічної думки, наслідування національних традицій і усвідомлення культурної самобутності народної педагогіки, підвищення мовленнєвої культури щодо своїх рідномовних обов'язків і утвердження в освітньому просторі української мови як державної.

Формуючи інноваційний тип педагогічної освіти, не слід забувати про значення національної традиції та релігійного чинника, мистецтва і моралі, їх роль у формуванні здатності вчителя до виконання виховної функції.

Розгляд культурного середовища як засади підготовки нового вчителя зумовлює вивчення ролі та значення таких компонентів останнього як мистецтво і мораль. Сьогодні їх статус у суспільстві є дещо іншим, ніж два-три десятиліття тому. Особливих змін мистецтво і мораль зазнали під впливом сучасної глобалізації, інформаційної революції, тотального утвердження таких світоглядних орієнтацій як лібералізм, прагматизм тощо. Водночас на мистецтві й моралі негативно позначилися вульгарно-демократичні відхилення, міграційні

процеси, поширення шкідливих звичок людини (тютюнопаління, алкоголізм, сексуальна розбещеність та ін.).

Отже, процес формування нового педагога не зводиться до передачі йому наукової інформації та здобуття ним фахових знань. Тому метою педагогічної освіти є плекання фахівця не тільки шляхом спонукання його до отримання знань, до навчання, але й до ціннісного та духовного становлення, а також навчання вчитися і розвиватися упродовж усього життя.

У третьому розділі – «СВІТОГЛЯДНО-ВИХОВНА ФУНКЦІЯ ВЧИТЕЛЯ: СТРАТАГЕМИ ПІДГОТОВКИ ТА ЗДІЙСНЕННЯ» – формування нового вчителя розглядається з огляду на сучасні імперативи і пріоритети його духовного розвитку.

Саме тому у вищій освіті повинен діяти власний, непідвладний тимчасовим соціокультурним впливам культурний імператив, звернений, з одного боку, до внутрішнього світу особистості, культурної ідентичності індивідуальності, її творчого потенціалу, а з другого боку – до можливостей і готовності освітньої системи забезпечити виконання цієї вимоги. Цей імператив реалізується в межах культурно-освітнього середовища, що допомагає збереженню, відтворенню й оновленню основних культурних ідей, зразків і цінностей освіти.

Таким чином, освітнє середовище варто розглядати як складову соціокультурного простору, де взаємодіють різні освітні процеси, їх складники та рівні від загальнодержавного до основного свого першоелемента – освітнього середовища конкретного навчального закладу.

Реформування шкільної освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства визначається значними змінами його цілей і функцій. На перший план при формуванні нових освітніх концепцій висувається така функція освіти, як соціалізація особи – забезпечення входження індивіда в суспільство. Для того, щоб соціалізація здійснювалася без значних втрат для окремої особи, в змісті освіти повинні бути закладені механізми адаптації, рефлексії, виживання, збереження її індивідуальності. Саме тому одним із стратегічних завдань системи виховання, як визначено в Національній доктрині розвитку освіти (Україна в XXI сторіччі), є здобуття молодим поколінням соціального досвіду; створення умов для соціального виховання і розвитку молодого покоління. Здатність до здійснення цієї місії є одним з основних напрямів підготовки нового вчителя. Вчитель має бути, насамперед, вихователем. Адже він формує духовний світ дитини, де мають домінувати добро і справедливість, гармонія і краса, здатність дитини до співпереживання і надання допомоги тим, хто її потребує. Навчання без виховання неможливе. Вчитель і навчає, і виховує. Цей процес має бути неперервним, системним і цілеспрямованим. Готовність вчителя до виконання виховної функції є одним із головних сегментів його підготовки в сучасних умовах. Обґрунтовуючи основні характеристики поняття «хорошого вчителя», поряд з глибоким знанням предмета, знанням дитячої психології, організованості і високої культури, видатний педагог В. Сухомлинський особливо наголошував на любові учителя до дитини, його

розуміння і відчуття науки про виховання. Без такої якості працювати з дітьми неможливо.

Орієнтація шкільної освіти на забезпечення соціалізації дітей, становлення їх індивідуальності, виявлення обдарованості, вимагає внесення коректив до структури її змісту, організаційних форм, методів і засобів. Крім того, зараз в Україні пріоритетного значення набуває реформування та побудова освіти на гуманістичних і демократичних началах. Тяжіння педагогіки до дитиноцентризму вимагає від педагога урахування особливостей кожної дитини задля знаходження напряму її особистісного розвитку.

Між освітою й культурою існує відповідність. Освіта є те саме, що й культура індивіда. І якщо стосовно народу культура – це сукупність невичерпних цілей-завдань, то й щодо індивіда освіта є невичерпним завданням. Освіта за своєю сутністю не може бути ніколи завершеною.

Вчитель XXI століття – це вчитель із планетарним мисленням, який усвідомлює себе як суспільний діяч і просвітитель, активний перетворювач суспільства.

Запорукою стабільного функціонування суспільства сьогодні виступає такий ідеал учителя, який сам був би толерантним і міг би навчити міжкультурній взаємодії учнів.

Ці ідеї закладені й у комплексі вчень про взаємодію людини і світу, розроблених видатними вченими: Д. Андрєєвим, М. Бердяєвим, В. Вернадським та іншими. Дидактичну значущість у цьому комплексі мають ідеї, пов'язані з тим, що мікросвіт людини подібний до макросвіту, в якому вона живе. Тому її призначенням є вселення в цей світ, що буде хворобливим, якщо не враховуються наступні постулати: глобальні процеси у своїй основі схожі з локальними змінами; зміни на всіх рівнях організації природи, суспільства і людини подібні з всесвітніми змінами.

Серед найважливіших вимог до професійних якостей учителя нами виділено, насамперед, високий рівень загальної підготовки, широку ерудицію, знання свого предмета, останніх досягнень науки й техніки, новітніх технологій і методів, бачення перспективи, вміння прогнозувати навчально-виховний процес тощо. Другим важливим якісним блоком вважаємо особистісні якості вчителя (витримка, наполегливість, рішучість, уміння домагатися своєї мети, контактність, психічна сумісність у колективі, вміння критично оцінювати себе та інших). Крім того, називають такі істотні характеристики, як любов і повага до дітей, любов до педагогічної діяльності, педагогічна інтуїція, розвинутий інтелект, високий рівень загальної та педагогічної культури та позитивні моральні якості. Учені одностайні в тому, що сучасній школі потрібен «інтелігентний учитель», «компетентний професіонал».

Модернізація вітчизняної освіти і її входження у загальноєвропейський освітній простір висувають нові вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів.

Для реалізації визначених фахівцями завдань необхідно звернутися до культурної моделі освіти. Культурні моделі освіти – це способи організації

пошуку співтовариством якнайкращих зразків культурного розвитку людини й своєрідний вираз надії на те, що можна впливати на гуманістичну спрямованість і діяльність майбутнього суспільства. Для побудови моделі культурного середовища в системі загальнокультурної підготовки майбутніх учителів необхідно насамперед звернутися до культурної моделі виховання й навчання в освітньому просторі. Визначальною метою створення моделі нового освітньо-культурного середовища як простору особового розвитку й самореалізації майбутнього фахівця є скерованість на культурно-гуманістичні пріоритети освіти: принципи культуродоцільності, безперервності й спадкоємності, продуктивності, індивідуалізації й диференціації; переорієнтація майбутнього педагога на культуротворчий аспект підготовки як такий, що загальнокультурно розвиває, сприяє засвоєнню інваріантних способів мислення, саморозвитку й готовності до творчості в будь-якому виді діяльності.

Проектування моделі культурного середовища в контексті вищої педагогічної освіти зумовлене декількома чинниками: вимогами державного стандарту до рівня загальної культури педагога; соціальним замовленням суспільства на підготовку майбутнього вчителя як усебічно розвиненого, культурно думаючого фахівця; сучасною культурною моделлю вищої педагогічної освіти; потребами особистості у своєму культурному розвитку й професійному становленні.

Звертаючись до зарубіжного досвіду пошуку нових концепцій підготовки вчителів, можна назвати серед них такі: прогресивну, з концентруванням на підготовці вчителя до бачення, аналізу й розв'язання проблем діяльності у швидкозмінюваному оточенні; персоналістичну, з наголосом на формуванні особистості вчителя; загальноосвітню, із засвоєнням різноманітної інформації з багатьох сфер, корисну в роботі з розвиненою сучасною молоддю; всебічну підготовку з наданням учителю кількох компетенцій із досягненням рівноваги між головними компонентами професійної кваліфікації – науковими знаннями, системою цінностей, педагогічним умінням та навичками.

Цілком правомірно стверджувати, що в сучасних умовах відбувається аксіологізація освіти і виховання як на теоретично рефлексорному, так і на практичному рівні.

По-перше, це світова тенденція зміни основної парадигми освіти, її переорієнтація з інструментально-технократичної на гуманітарно-особистісну. Внаслідок становлення інформаційного суспільства, яке супроводжується системними соціокультурними трансформаціями і перетвореннями, кризою класичної моделі і системи освіти, розпочалася розробка нових фундаментальних педагогічних ідей, переосмислення, передусім ціннісно-світоглядних засад освітньої практики і ціннісно-світоглядного наповнення педагогічного процесу. Саме вирішення цих фундаментальних питань є необхідною передумовою ефективного реформування освіти відповідно до запитів суспільного розвитку, зокрема і в Україні. Реформування системи освіти, спричинене зміною освітніх парадигм, передбачає розробку стратегії освіти, насамперед, з аксіологічної точки зору, тобто визначення: головних

ціннісних установок сучасної педагогічної практики; меж різноманіття ціннісних орієнтацій у навчанні і вихованні; основних напрямів аксіологізації викладання навчальних дисциплін; змісту ціннісних стимулів до освіти; нових механізмів трансляції цінностей в освітньому і виховному процесах.

По-друге, це світові тенденції глобалізації із притаманними їм інтенсивними міграційними процесами, які спричиняють виникнення суспільств мультикультурного типу. У контексті мультикультурного суспільства співіснують етнокультурні спільноти з притаманними їм системами цінностей, кожна з яких, не будучи панівною, має власний ціннісний обрій і механізми освітньо-виховного впливу на особистість. За таких умов у філософії освіти актуалізується потреба осмислити принципові можливості і конкретні механізми: узгодження загальнолюдських і національних цінностей у системі освіти; налагодження інтеркультурного діалогу засобами освіти; формування і розвитку сучасної освіти на засадах полікультурності. У вітчизняній філософії освіти це коло питань набуває додаткової актуальності і сенсів, що пов'язано з тенденцією входження вітчизняної освіти в інтегровану світову культуру. Останнє передбачає, з одного боку, засвоєння в системі освіти України міжнародних освітніх досягнень, її переорієнтацію на такі, визнані міжнародною спільнотою цінності, як демократія, свобода і відповідальність, повага до особистості та солідарність, чесність і справедливість, толерантність, постматеріальні цінності тощо. У даному контексті дуже важливим є не тільки оновлення якості і змісту освіти, але й її всебічна демократизація і гуманізація, наскрізне реформування освіти не тільки з точки зору реорганізації її форми, а з точки зору оновлення світоглядно-ціннісного підґрунтя усієї педагогічної практики.

Головним дослідницьким завданням **четвертого розділу – «МЕНЕДЖМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ НОВОГО ВЧИТЕЛЯ ДЛЯ ХХІ СТОЛІТТЯ»** – є обґрунтування і формулювання комплексу проблем, пов'язаних зі змінами в освіті, що розгортаються під впливом глобалізації та інформатизації.

Нагальною проблемою сьогодення освітньої галузі виступає менеджмент розвитку культурного середовища, тому що культура є системоутворюючим чинником консолідації та розвитку суспільства в національному масштабі.

Менеджмент культурного середовища може реалізуватися виключно в створенні організаційних та економічних умов саморозвитку культурного життя. Його цілком закономірно можна розглядати як утвердження (розширення, зміцнення) культурної основи для підготовки нового вчителя.

До основних завдань менеджменту культурного середовища у прив'язці до проблем розвитку освіти та виховання нового вчителя для ХХІ століття можна назвати розв'язання проблеми інтернаціоналізації та інтеграції світової освіти, що вже протягом останніх років є предметом активних дискусій як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці. Під впливом великих політико-економічних змін, що відбуваються у світі, а також перед глобальними

викликами людству сучасна освіта набуває все більш планетарного, загальносвітового характеру. Це пов'язано, у першу чергу, з тим, що сьогодні знання одержують новий вимір, стаючи в один ряд із уже звичними підставами, що визначають розвиток суспільного виробництва, – працею, землею, фінансовим капіталом і висуваючи освіту в число глобальних чинників суспільного розвитку. Безпосередньо для освіти ця її нова роль стала могутнім стимулом інтернаціоналізації й інтеграції. Мова йде про вже об'єктивно існуюче явище – «світову освіту» – у сфері діяльності людства, в якій під контролем суспільства формуються й одержують реалізацію зовнішні і внутрішні умови для розвитку особистості в процесі засвоєння цінностей національної та світової культури. Як і інші суспільні інститути, освіта під впливом усеосяжного процесу інтернаціоналізації життя стає все більш відкритою для міжкультурної взаємодії, під якою розуміється особливий вид безпосередніх відносин і зв'язків, що складаються між, щонайменше, двома культурами, а також тих впливів, взаємних змін, що з'являються в процесі цих відносин. Міжкультурна взаємодія є способом розвитку культури, засобом здійснення комунікативних зв'язків. Під її впливом відбуваються динамічні зміни в сфері культурної діяльності двох взаємодіючих культур, з'являються нові елементи культури і нові форми культурної активності, коректуються ціннісні орієнтири, моделі поведінки, картина світу, спосіб життя.

Підкреслюючи індивідуальний характер підготовки вчителів, зазначимо, що в кожного з них свій шлях розвитку, своя діяльнісна включеність в освітні процеси через безліч практик, урахуваючи практику міжкультурної взаємодії. Разом із тим, існують неусвідомлені форми культурного і міжкультурного досвіду зі знаком мінус, що сформувалися на несвідомому рівні і не усуваються за допомогою вербального впливу. У зв'язку з цим завданням підготовки вчителів-практиків є організація нового, міжкультурно-педагогічного досвіду, заснованого на дії різних форм свідомості в поєднанні з емоційною насиченістю життя.

На свідомість, волю, почуття людини впливають різноманітні чинники зовнішньої і внутрішньої детермінації (лат. *determinare* – визначати) – філософської концепції, яка визнає об'єктивну закономірність і причинну зумовленість усіх явищ природи та суспільства. Це чинники економічного, соціального, політичного державного тиску, впливу середовища, екологічної кризи, системи освіти, «масової культури». Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть чинники зовнішньої і внутрішньої детермінації стали катастрофічними. Особливо вони вплинули на молодь, яка є найбільш сприйнятливою до різних явищ антикультури. Учитель покликаний зменшити цю сприйнятливості учнів та студентів. Саме на нього покладається висока моральна відповідальність і надія за збереження людства, цивілізації. Педагог навчає учня, студента самодетермінації, нелінійності «самодії», які притаманні справжній культурі. Водночас чим вищий рівень самодетермінації, культури людини, тим вона моральніша, здатна правильно визначати своє життя, вчинки,

свідомість, долю у різноманітних і віддалених наслідках. Людина високої духовності може чинити опір усьому аморальному, антикультурному.

Як свідчить практика і наукові дослідження, важливим виявом моральної культури педагога є його здатність до духовної творчості. Духовна творчість педагога – активна та самостійна діяльність, у процесі якої формується інша людина. Умови вияву і процес духовної творчості педагога не позбавлені суперечностей, серед яких:

- суперечність між об'єктивною необхідністю високого рівня духовної творчості педагога та відсутністю соціально-економічних умов для її забезпечення. Роль духовної творчості учителя у суспільному житті значно зростає в переломні періоди історії. Нині вона потрібна українському суспільству як важливий чинник соціально-економічного і культурного розвитку. Водночас її продуктивність можлива лише за умов матеріальної та моральної підтримки держави, меценатів, церкви, суспільства загалом. Нестача такого забезпечення негативно позначається на її рівні;

- суперечність між свободою духовної творчості педагога та її політизацією. Джерелом духовної творчості є внутрішній світ людини, а не зовнішня політична необхідність. Нині деякі партії спекулюють носіями творчості, які використовують творчий науково-педагогічний потенціал у вузьких прагматичних цілях. Прагнучи раціоналізувати свободу творчості вчителя як позитивну творчу силу, субстанційно притаманну людині, у такий спосіб стають перепорою на шляху розвитку духовної особистості. Це зумовлює те, що вчені, викладачі не застосовують новітніх педагогічних технологій, які ґрунтуються на особистісно орієнтованому підході, методі діалогу тощо. Творчість замінюють традиційність, стереотипність, шаблонність у навчанні та вихованні;

- суперечність між змістом духовних цінностей особистості та формами їх забезпечення. Перехід суспільства до нових економічних відносин спричинив зниження життєвого рівня більшості населення, зокрема молоді. У молодіжному середовищі існує своєрідний духовно-ідейний вакуум, пов'язаний із кризою минулої системи соціальних цінностей і недостатнім освоєнням духовних надбань українського народу й людства загалом. Відсутність обґрунтованого соціального ідеалу не лише породжує духовну апатію, знецінює роль знань, а й послаблює загальну соціальну активність молоді в державі, гальмує вияв її творчості. Молодь не бере участі в громадських заходах, традиційна мережа культурно-освітніх і дозвілєвих закладів, що формувала певний рівень її культури, не відповідає потребам нового покоління, тому молодь не користується її послугами.

Зниження інтересу молоді до книги, мистецтва, змістовного дозвілля, культури загалом активізує споживацький настрій, орієнтований передусім на швидке збагачення та сферу розваг. Це нівелює такі цінності, як честь, совість, гуманізм, натомість поширюються меркантилізм та егоцентризм.

Інфраструктура, яку створювали в Україні протягом десятиліть, була зруйнована. Рівень відвідування молоддю закладів та установ культури, спорту,

відпочинку за останні роки значно знизився через відсутність належних умов для духовного розвитку. Нині спостерігається дегуманізація мистецтва, зростання засилля масової культури низького гатунку, яка руйнує гуманістичні цінності, естетизацію і сприяє поширенню агресії. Це послаблює вплив педагога на процес виховання. Тому Україна потребує духовного відродження та утвердження незалежної держави саме через духовну творчість молоді;

- суперечність між декларованими і гарантованими можливостями вияву духовної творчості педагога. Проблема духовної творчості в умовах незалежної України відображена в документах загальнодержавного значення, зокрема в Конституції України, Національній доктрині розвитку освіти, Законі України «Про вищу освіту» та ін. Проте здебільшого реалізація цих документів на практиці відсутня, що зумовлює суперечність між можливостями творчого розвитку особистості педагога і слабким використанням їх у розбудові демократичного суспільства (податки держави на видання наукової й навчальної літератури);

- суперечність між нагальними потребами розвитку духовної творчості особистості педагога та недостатнім науково-методологічним і методичним їх забезпеченням. Ця суперечність є наслідком концептуальних положень і підходів ідеології тоталітарної держави щодо першорядності суспільного порівняно з особистісним, підкорення людини науково-технічному і соціальному прогресу, примату засобів над метою, символу над дійсністю, техніки над людиною та її духовністю. Ці технократичні ознаки найбільше почали виявлятися у 80-ті роки ХХ ст., коли нарощування темпів виробництва не пов'язували з реальними потребами людей, особистість ставала лише засобом для досягнення стратегічних господарських цілей, «людським фактором» економіки.

Отже, важливим чинником розвитку особистості й суспільства є моральна культура й духовна творчість особистості педагога. Моральна культура учителя спонукає до творення, розподілу і споживання духовних цінностей передусім в освітній сфері, а також в усьому соціальному просторі. Формується й реалізується моральна культура особистості за умов її свободи, вільної і творчої життєдіяльності.

У **«Висновках»** підсумовано результати дослідження, серед яких найбільш істотні, такі:

1. Особливості світової глобалізації та інтеграційних процесів спричинюють необхідність переосмислення ролі та функцій освіти, як найважливішого соціогенетичного механізму для реалізації імперативу виживання людства в ХХІ столітті. Кардинальна трансформація всіх сфер суспільного життя потребує модернізацій форм і методів освітньої діяльності і вироблення нових орієнтирів освіти, щоб вона відповідала сучасним вимогам суспільства і особистості, а також актуальним ціннісним орієнтаціям світової спільноти. Головна ідея – створити модель освіти, засновану на нових поглядах на світ, на нових ціннісних орієнтаціях – відповідальності за загальнозначущі

цінності, вільному ціннісному самовизначенні, толерантності, компетентності, освіченості, професіоналізмі тощо.

Слід зазначити, що ідеали та настанови сучасної освіти, які мають безпосереднє відношення до збереження цивілізації та виживання людства, безперечно, мають силу ініціативи. Вплив нової філософсько-освітньої парадигми на освітню теорію та практику здійснюється шляхом її концептуалізації.

2. Сутність сучасної філософсько-освітньої парадигми полягає в гуманоцентричній переорієнтації освітньої діяльності. Остання відрізняється від процесу гуманізації минулих епох тим, що гуманістично орієнтована освітня діяльність набуває масових форм і переміщується з периферії в центр освітніх систем. Основними ознаками гуманістично орієнтованої освітньої діяльності в сучасних умовах є орієнтація на саморозвиток та самоактуалізацію дітей, під час якої відбувається збіг освітньої діяльності та життя дітей, індивідуалізація та диверсифікація освітнього процесу, усвідомлення, привласнення та розвитку власної природи дитиною, формування самодостатньої особистості, налагоджування системи партнерства між учнями та педагогічним колективом, посередництво між дитиною, що розвивається, та культурою.

Маємо надію на те, що розроблені у дослідженні аксіологічні індикатори підвищення якості освіти та професійних компетенцій сучасного вчителя допоможуть підвищити якість української освіти, що трансформується, перетворюючи цілі, цінності, ціннісні орієнтації студента і викладача відповідно до суперечливих умов, що міняються, відношення особи до власного життя завдяки формуванню цілісного уявлення про світ, себе та інших, актуалізуючи суб'єктну позицію з метою побудови власної траєкторії розвитку освіти, досягнення успіху в навчальній, науковій, професійній діяльності, формуючи корпоративну культуру і студентську молодіжну субкультуру, що сприяє продукуванню і закріпленню корпоративних і субкультурних цінностей і робить їх особливо значимими. З нашого погляду, саме аксіологічне знання дозволяє знайти ресурси для зміни якісного рівня сучасної освіти, стати стартом для досягнення успіху у взаємодії студента і викладача – головних суб'єктів університетської освіти.

3. Моральні цінності демократії, прав людини, толерантності, екологічної культури, соціальної солідарності постають підґрунтям підготовки «нового вчителя» XXI сторіччя. Вона має здійснюватися на засадах людиноцентризму, утверджуючи нову етику, зберігаючи і поглиблюючи духовний зміст освіти. Тим самим підготовка «нового вчителя» сприятиме позитивній стратифікації соціального простору, успішному визначенню духовного й соціального статусу особистості.

4. Однією з найважливіших складових компетентності вчителя нової формації є володіння освітніми технологіями, що особливо актуалізує теоретичний аналіз того, яке технологічно-педагогічне середовище створюється саме при підготовці нового вчителя.

5. Наука як соціокультурне явище є одним з ключових елементів підготовки нового вчителя ще й тому, що вона сама несе в собі, в своїй глибинній іманентній структурі неохопний евристично-пізнавальний потенціал, вона є справжнім втіленням людського прагнення до пізнання як одної з ключових світоглядно-ціннісних орієнтацій. В такому розумінні наука є першоосновою будь-якої освітньої діяльності, що перетворює педагога на провідника однієї з ключових соціокультурних тенденцій людської історії – постійного накопичення та якісної трансформації знань про світ, соціоприродний простір, саму людину.

Від нового педагога залежить те, наскільки підготованими будуть його учні і вихованці до життєдіяльності та самореалізації в світі, в якому змінюються фундаментальні підґрунтя мислення і раціональності, в якому відбувається постійний шалений тиск інформаційної сфери на свідомість людини, в якому здійснюється постійна проліферація як знання, так і безкінечних засобів його оформлення. Саме підготовка вчителя, що здійснюється на основі розуміння науки як анклаву знань, здатна надати йому можливостей прищеплення своїм учням потенціалу особистісного змістовно-наукового впорядкування та особистісного використання знань і інформації, що надходить з розрізненого зовнішнього середовища.

6. Роль національних традицій та релігійного чинника у підготовці сучасного вчителя важко переоцінити. Національні традиції, їх історичний та сучасний контекст є дуже важливими для формування сучасного вчителя. В умовах гуманізації та гуманітаризації освіти на демократичних принципах посилюється роль духовної складової педагогічних працівників. У зв'язку з цим, важливим завданням є розвиток у майбутніх учителів здібностей до відтворення національних традицій та культури, високих моральних якостей, формування індивідуального стилю педагогічного спілкування на основі взаєморозуміння та взаємоповаги, психологічної проникливості в стосунках з дітьми. Це вимагає від українського педагога високого рівня національної самосвідомості, ґрунтового знання історії України та української психолого-педагогічної думки, наслідування національних традицій і усвідомлення культурної самобутності народної педагогіки, підвищення мовленнєвої культури.

7. Культурне середовище відіграє важливу роль в процесі підготовки нового вчителя, особливо мистецтво і мораль. Особливих змін мистецтво і мораль зазнали під впливом сучасної глобалізації, інформаційної революції, тотального утвердження таких світоглядних орієнтацій як лібералізм, прагматизм тощо. В сучасних соціокультурних умовах вплив мистецтва і моралі на формування нового вчителя має суперечливий характер.

8. Сучасна соціокультурна та цивілізаційна ситуація з усіма здобутками та проблемами в основі своїй має науковий тип мислення та суспільну свідомість, що на ньому ґрунтується, а також складне технологізоване та наукоємне середовище людського буття. Підготовка нового вчителя має здійснюватись на платформі сучасного наукового знання, з урахуванням найновіших досягнень науки і соціальної практики. Але процес формування

сучасного вчителя є неможливим поза дослідження історія світової та вітчизняної педагогіки, яка свідчить про те, що її класичні ідеї усвідомлюються новими поколіннями, враховуючи конкретні історичні умови. Усвідомлення необхідності знань про педагогічні досягнення минулого є однією з умов наступності в розвитку педагогічної науки і шкільної практики. Глибокий аналіз педагогічної спадщини минулого дозволяє визначити актуальність окремих педагогічних ідей для сучасності. Саме тому у роботі досліджуються аксіологічні концепції представників вітчизняних педагогічних шкіл.

9. Осмислення сучасних освітніх тенденцій дозволяє дійти висновку, що вектор розвитку освіти спрямовано на загальнозначущі цінності, що логіка цивілізаційного розвитку зміщує свої доміанти у бік відповідальності особистості перед суспільством. Нова парадигма освіти констатує необхідність зміни в системі базових цінностей і, відповідно, в аксіологічному переосмисленні освіти. Вона передбачає перехід від утилітарно-прагматичних цілей освіти, як сукупності знань, умінь і навичок, що спрямовані на успішне здійснення виробничої діяльності, до креативної культурозберігаючої та культуротворчої мети – особистісного розвитку індивіда. Реалізація цієї мети відбувається не тільки через засвоєння соціально-культурного досвіду людства, а й через процес самоформування особистості та її самореалізацію. Отже, ця парадигма освіти повинна стати суб'єктивно-гуманістичною, культуроцентрованою, ціннісно- й особистісно-орієнтованою, такою, яка поєднує в собі як інтереси суспільного виробництва, так і духовні параметри особистості.

10. Аналіз аксіологічних аспектів євроінтеграції освіти України показав нагальну потребу в утвердженні гуманістичних особистих і соціальних вартостей, які слугуватимуть бар'єром ринковій експансії в освіту. Необхідною умовою формування освітнього європростору є подолання згубних звичок, збереження та відродження національних освітніх традицій. Звичайно, ми не можемо замикатися у власних традиціях, а, відповідно до викликів інформаційної цивілізації, повинні творити нові. Традиції, з одного боку, мають опиратися на цінності універсального порядку, які є спільними для європростору, а з іншого, – відновлювати та зберігати національні освітні орієнтири.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

Монографія:

1. Гончаров В.І. Аксіологічний вимір сучасної парадигми освіти: соціально-філософський аналіз: [монографія] / В.І. Гончаров. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – 368 с.

Статті у фахових наукових виданнях:

2. Гончаров В.І. Технологія діалогу як складова інноваційних підходів в стратегії підготовки майбутнього вчителя / В.І. Гончаров // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: [зб. наук. праць]. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2012. – Випуск 20. – С. 20–26.

3. Гончаров В.І. Необхідність удосконалення підготовки нового вчителя для сучасної реформованої школи / В.І. Гончаров // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: [зб. наук. праць]. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2012. – Випуск 22. – С. 14–18.

4. Гончаров В.І. Управління освітою в умовах формування її інноваційного типу / В.І. Гончаров // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: [зб. наук. праць]. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2012. – Випуск 23. – С. 24–30.

5. Гончаров В.І. Формування вчителя в умовах розгортання інноваційної освіти (педагогічний дискурс) / В.І. Гончаров // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: [зб. наук. праць]. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2012. – Випуск 25. – С. 20–24.

6. Гончаров В.І. Основні компетенції сучасного вчителя: проблема формування / В.І. Гончаров // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Випуск 106. – С. 32–41.

7. Гончаров В.І. Людиноцентризм і солідарність як головні риси підготовки сучасного вчителя / В.І. Гончаров // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Випуск 108. – С. 14–20.

8. Гончаров В.І. Формування нового вчителя в умовах розгортання інноваційної освіти / В.І. Гончаров // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Випуск 110. – С. 15–21.

9. Гончаров В.І. Опанування освітніх технологій – невід’ємний складник підготовки нового вчителя / В.І. Гончаров // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П. Андрущенко]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – №3. – С. 59–65.

10. Гончаров В.І. Наукоцентричні засади сучасного педагогічного дискурсу / В.І. Гончаров // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.В. Лях]. – К., 2012. – Випуск 9. – С. 164–175.

11. Гончаров В.І. Новітні технології навчання у підготовці нового вчителя / В.І. Гончаров // Політологічний вісник: Збірник наукових праць. – К.: ІНТАС, 2012. – Випуск 63. – С. 139–152.

12. Гончаров В.І. Роль громадської думки в демократизації суспільних відносин та її вплив на освітній процес / В.І. Гончаров // Політологічний вісник: Збірник наукових праць. – К.: ІНТАС, 2012. – Випуск 65. – С. 177–187.

13. Гончаров В.І. Інформаційні технології у підготовці нового вчителя / В.І. Гончаров // Політологічний вісник: Збірник наукових праць. – К.: ІНТАС, 2012. – Випуск 67. – С. 143–154.

14. Гончаров В.І. Інформаційна підготовка вчителя: початок шляху / В.І. Гончаров // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2012. – Випуск 57. – С. 213–217.

15. Гончаров В.І. Інформатизація освіти: сучасний етап (проблеми та перспективи розвитку) / В.І. Гончаров // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2012. – Випуск 58. – С. 514–520.

16. Гончаров В.І. Інформатизація освіти як потреба її модернізації: другий етап / В.І. Гончаров // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2012. – Випуск 59. – С. 622–626.

17. Гончаров В.І. Значення науково-дослідницької роботи у підготовці нового вчителя / В.І. Гончаров // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2012. – Випуск 63. – С. 448–454.

18. Гончаров В.І. Вплив ринкових відносин і прагматизму на процес підготовки сучасного вчителя / В.І. Гончаров // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2012. – Випуск 65. – С. 422–427.

19. Гончаров В.І. Духовність учителя: імперативи і пріоритети на наступні десятиріччя / В.І. Гончаров // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2012. – Випуск 66. – С. 535–538.

20. Гончаров В.І. Аксиологічна модель особи сучасного вчителя / В.І. Гончаров // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2012. – Випуск 67. – С. 539–548.

21. Гончаров В.І. Вплив мистецтва і моралі на формування нового вчителя / В.І. Гончаров // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2013. – Випуск 68. – С. 529–534.

22. Гончаров В.І. Гуманістичні засади освіти / В.І. Гончаров // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2013. – Випуск 69. – С. 582–586.

23. Гончаров В.І. Аксиологічні індикатори підвищення якості освіти та професійних компетенцій сучасного педагога / В.І. Гончаров // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2013. – Випуск 70. – С. 626–631.

24. Гончаров В.І. Технології блочно-модульного навчання у підготовці нового вчителя / В.І. Гончаров // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Випуск 28. – Том II. – С. 54–57.

Статті у інших виданнях:

25. Гончаров В.І. Національні традиції у формуванні нового вчителя: історичний і сучасний контекст / В.І. Гончаров // Наукові записки Інституту

політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2012. – № 5 (61). – С. 96–106.

26. Гончаров В.І. Інформатизація управління розвитком освіти / В.І. Гончаров // Директор школи, ліцею, гімназії. Всеукраїнський науково-практичний журнал. – 2012. – Випуск 5. – С. 94–98.

27. Гончаров В.І. Аксиологическая составляющая искусства и ее место в подготовке современного учителя / В.І. Гончаров // Сборник работ молодых ученых МГПУ / сост. О.Н. Мозгунова; подобщ. Ред. Е.Н. Геворкян. – М.: МГПУ, 2012. – Випуск XXXI. – С. 109–124.

28. Гончаров В.І. Методологія дослідження аксіологічної парадигми освіти / В.І. Гончаров // Наука – 2012: сб. науч. ст. В 2 ч. Ч. 1 / ГрГУ им. Я. Купалы; редкол.: Г.А. Хацкевич (гл. ред.), Г.М. Третьяков (зам. гл. ред.) [и др.]. – Гродно: ГрГУ, 2012. – С. 404–409.

29. Гончаров В.І. Евроинтеграция образовательного пространства Украины: аксиологические аспекты / В.І. Гончаров // Весці БДПУ. – Серія 2. – 2012. – № 4. – С. 82–87.

АНОТАЦІЇ

Гончаров В.І. Світоглядно-культурологічна матриця українського вчителя. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2013.

У дисертації аналізуються проблеми та перспективи підготовки нового українського вчителя; підкреслюється роль та значення його професійної підготовки, формування дискурсного мислення та мовних компетенцій.

Підготовка учителя в педагогічному університеті здійснюється не ізольовано від суспільства, а в органічному зв'язку з ним. Зрозуміло, змістовну основу цього процесу визначають надбання (знання), здобуті в лоні науки. Однак, він не може не враховувати історичні традиції і загальний спосіб життя, виробничі і політичні відносини, соціальний досвід та надбання культури. Особливе навантаження у цьому вимірі покладається на культуру. І це – закономірно. Вчитель є носієм не тільки знання, але й культури; він не тільки навчає, але й виховує, формує ціннісний світ особистості, підвалини якого створюються в лоні культури. А це означає, що культура є своєю матрицею процесу підготовки учителя.

Вдосконалення підготовки сучасного вчителя розглядається з огляду на формування у нього високого професіоналізму, а також таких духовно-моральних цінностей, як демократизм, громадянська компетентність та толерантність. Наголошується, що толерантність як характеристика «нового вчителя» логічно узгоджується з такою рисою його підготовки, як людиноцентризм.

Розглядаються аксіологічні підходи в підготовці студентів як створення системи відбору, трансляції і формування у майбутніх фахівців провідних цінностей гуманістичної спрямованості, роль вчителя у цій системі. Професійно-етична модель сучасного вчителя, будучи зразком відношення педагога до своєї професії, виконує функції педагогічного ідеалу (ціннісно-орієнтуючу, формууючу, регулятивну, стимулюючу). Саме цим і визначається її роль у формуванні сучасного вчителя.

Підготовка нового вчителя розглядається з огляду на необхідність формування у нього науково-дослідницьких і творчих потенцій, їх застосування в навчально-виховному процесі, вихованні відповідних здібностей учнів.

Аналізуються відповіді процесу підготовки нового учителя на виклики ринкових відносин, що утверджуються у вітчизняному життєвому просторі.

Ключові слова: людина, освіта, учитель, навчання, виховання, демократизм, громадянська компетентність, толерантність.

Гончаров В.И. Мировоззренческо-культурологическая матрица украинского учителя. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2013.

В диссертации анализируются проблемы и перспективы подготовки нового украинского учителя; подчеркивается роль и значение его профессиональной подготовки, формирования дискурсного мышления и языковых компетенций.

Подготовка учителя в педагогическом университете осуществляется не изолировано от общества, а в органической связи с ним. Понятно, содержательную основу этого процесса определяют приобретения (знание), добытые в лоне науки. Однако, он не может не учитывать исторические традиции и общий образ жизни, производственные и политические отношения, социальный опыт и приобретение культуры. Особенная нагрузка в этом измерении полагается на культуру. И это – закономерно. Учитель является носителем не только знания, но и культуры; он не только учит, но и воспитывает, формирует ценностный мир личности, фундаменты которого создаются в лоне культуры. А это значит, что культура является своеобразной матрицей процесса подготовки учителя.

Совершенствование подготовки современного учителя рассматривается с учетом формирования у него высокого профессионализма, а также таких духовно-моральных ценностей, как демократизм, гражданская компетентность и толерантность. Отмечается, что толерантность как характеристика «нового учителя» логично согласуется с такой чертой его подготовки, как человекоцентризм.

Рассматриваются подходы аксиологии в подготовке студентов как создание системы отбора, трансляции и формирования у будущих специалистов ведущих ценностей гуманистической направленности, роль учителя в этой

системе. Профессионально-этическая модель современного учителя, будучи образцом отношения педагога к своей профессии, выполняет функции педагогического идеала (ценностно-ориентирующую, формирующую, регулятивную, стимулирующую). Именно этим и определяется ее роль в формировании современного учителя.

Доказано, что для того, чтобы всегда быть востребованным, привлекательным и эффективным, учитель должен отвечать потребностям практики, требованиям времени, тем перспективам, которые очерчиваются в процессе общественной трансформации, формировать в себе личностные качества.

Подготовка нового учителя рассматривается с учетом необходимости формирования у него научно-исследовательских и творческих потенций, их приложения в учебно-воспитательном процессе, воспитании соответствующих способностей учеников.

Основными направлениями формирования личностных характеристик современного учителя являются: углубление и расширение научного мировоззрения учителя; повышение общей культуры учителя – политической, моральной, эстетической; постоянное обновление научных знаний, рациональной составляющей личности учителя; кристаллизация волевых качеств; повышение педагогического мастерства; углубление органической связи учителя с жизнью, социальной практикой; утверждение активной жизненной позиции.

В диссертации выявлено, что в современных условиях идеалом учителя является образ всесторонне развитой личности, способной приобщиться к процессу общественных и профессиональных преобразований, быть профессионалом, который способен к педагогическому действию, прогнозированию возможных результатов, владеет приемами анализа и самоконтроля, умеет педагогически осмыслить новые социально-экономические условия воспитания, последствия рыночных взаимоотношений, оценить новые тенденции из позиций педагогической деятельности, чтобы не позволить ни политике, ни рынку возвыситься над педагогикой.

На основе изучения широкого пласта научной литературы в диссертации обосновывается теоретическая модель личности современного учителя, особенности и главные механизмы и направления ее формирования и развития в контексте модернизации педагогического образования. Определено соотношение идеала личности учителя и его реального воплощения в современной педагогической практике. Проанализированы противоречия идеала и практики (реальности), определены главные направления и механизмы их решения.

Анализируются ответы процессу подготовки нового учителя на вызовы рыночных отношений, которые утверждаются в отечественном жизненном пространстве.

Ключевые слова: человек, образование, учитель, обучения, воспитания, демократизм, гражданская компетентность, толерантность.

Goncharov V. I. Ideological and cultural matrix of the Ukrainian teacher. – Manuscript.

Thesis for a doctor degree in philosophy, speciality 09.00.10 – philosophy of education. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2013.

The author analyses the problems and prospects of developing a new Ukrainian teacher, emphasizes the role and importance of the teacher's training, discursive thinking and language skills formation.

Teacher training in the pedagogical university is never carried out in isolation from society but in organic connection with it. It is obvious that the content basis of this process is determined by knowledge gained in the field of science. Moreover, the historical traditions and common way of life, industrial and political relations, social experience and cultural heritage cannot be ignored. It is culture that is especially loaded in this dimension. And this is only natural. The teacher is not only a bearer of knowledge but of culture as well; the teacher does not only teach but also educate, creates a world of the individual's values, which foundations are established in the heart of culture. And this means that culture is a kind of matrix of the teacher training process.

Improvements in modern teacher training are considered from the point of view of high professionalism formation and also include such spiritual and moral values as democracy, civic competence and tolerance. Tolerance is emphasized as a characteristic feature of «a new teacher» and is logically consistent with such aspect of training as anthropocentrism.

The thesis considers such axiological approaches to student training as a system of selection, translation and formation of leading humanistic values of future professionals, teacher's role in the system. Professional and ethical model of the modern teacher is an example of teacher's attitude to profession and carries out functions of pedagogical ideal (value-orienting, formative, regulatory, stimulating). That is what determines its role in shaping the modern teacher.

Training of new teachers is considered from the point of view of the necessity of forming the research and creative potentials, their usage in the educational process, and in development of relevant abilities of students.

The paper analyses the responses of the new teacher training process to the challenges of market relations which are established in domestic living space.

Keywords: human being, education, teacher, study, upbringing, democracy, civic competence, tolerance.